

# Енергія слова

В'ячеслав  
Брюховецький

---

Ім'я Миколи Ільницького добре відоме шанувальникам літератури. Виступи в республіканській та союзній періодиці, літературно-критичні нариси «Барви і тони поетичного слова» (1967), «Таємниці музи» (1971) по праву поставили його в число найактивніших українських критиків. Нова книжка «Енергія слова» є ніби підсумком літературно-критичної діяльності автора за останні кілька років. Вона засвідчує, що в полі зору критика – найбільш значні явища української літератури, розглянуті в руслі загальносоюзного процесу.

Коло зацікавлень М. Ільницького широке – від журнальних публікацій і книжок поезій до об'ємного погляду на жанр поеми, від аналізу прози, присвяченої симптоматичному явищу «другого повернення», до погляду крізь призму історичних творів про давно минулі часи та міркувань про стан розвитку сучасної критики, її завдання... Могло б створитися навіть враження строкатості, якби усі статті книжки не об'єднувалися поняттям, винесеним у її назву, – «енергія слова».

Рецензована книжка належить до «простих», доступних найширшому колу читачів, але ця позірна «простота» суджень критика про літературні твори є наслідком проникнення у сутність мистецького явища

і виявлення культури мислення критика. Смак до точного слова, безперечно, вивірено активною перекладацькою та поетичною діяльністю, в яких так само цікаво виявляються риси творчого обдарування М. Ільницького. У попередній книжці М. Ільницький писав: «Нам потрібна критика, яка вміла б вести мову про твір у тісному зв'язку з конкретними процесами життя, бачити в безперервному плині буднів явища історичної перспективності, нові риси в духовному житті людини, зміни в її психології»<sup>1</sup>, тобто акцентував на першочерговій важливості й для критика уваги до явищ дійсності як *об'єкта* художнього зображення. Нині ж, ні на мить не одриваючись від цього об'єкта, він визначає, що критика «охоплює певний стан, момент літературного процесу й намагається його осмислити, вона не може бути байдужою до яскравого факту, пробує пояснити закономірності його появи, знайти йому певні аналогії, вгадати його перспективи» (с. 183).

Сьогодні М. Ільницький з однаковим успіхом пише і про прозу, і про поезію. Та все ж, здається, проза минулого десятиліття дала йому більше можливостей для серйозної, глибокої розмови з приводу літератури, ніж поезія. Чим це зумовлено? Адже написано й чимало поетичних творів, і переважна більшість з них не випала з поля зору критика. Щоправда, проза також не дала концентрованого «вибуху» художніх відкриттів. Адже той сплеск жагучого пізнання життя засобами художнього зображення, що спостерігаємо в прозі російській, литовській, білоруській, киргизькій та інших, поки що, на нашу думку, мав недостатній відгомін у нашій літературі й не завжди спонукав українських прозаїків до напруженого пізнання та художницького освоєння дійсності. Ото ж розмова про прозу в критиці переходить часом або в русло констатації помірних успіхів, або в помірну критику посередності. Але *помірна* критика посередності, з обов'язковим пошуком якихось достоїнств, часто більше бажаних, аніж справжніх, приносить тільки шкоду, оскільки утверджує й автора сірого, невиразного твору в думці про значимість ним написаного. М. Ільницький пішов шляхом складнішим, а саме: аналіз реальних здобутків української прози в контексті загальносоюзного процесу. Придивімося, як це робить М. Ільницький в одній знайцікавіших статей книжки «Друге повернення». Аналізуючи повісті «Нестор»

---

<sup>1</sup> Ільницький М. Тасмниці музи. – К.: Молодь, 1971. – С. 5.

Р. Іваничука, «Пам'ятник» Д. Герасимчука, «Килим на три квітки» Ніни Бічуї, «День» В. Стефака та інші твори, він не просто порівнює й зіставляє їх з книжками В. Распутіна, В. Астаф'єва, В. Белова, Ч. Айтматова, а відтінює як зерна своєрідності й новизни, знайдені українськими прозаїками, так і прогалини, які слід заповнювати, щоб твір став не просто явищем внутрілітературного життя, а соціально значимим фактором розвитку суспільної свідомості, виховання людини.

Важливо, що критик не просто шукає спільне, подібне (на цьому багато хто зупиняється, вважаючи вже таке зіставлення близьких за тематичними шарами зображеної дійсності творів широкою критичного охоплення руху літератури). М. Ільницького насамперед цікавить специфічне виявлення своєрідності, творчого начала в кожній з братніх літератур. Адже мистецьке явище тим загальнозначиміше й цікавіше, чим воно неповторніше, навіть коли торкається поширених тем та життєвих явищ. Ось що пише критик у згаданій вище статті про подібні тенденції в різних літературах: «В українській літературі вимальовується доволі цікава тенденція, тісно споріднена з лінією російської “провінційної прози”, але й значною мірою відмінна від неї. Якщо російська проза, переважно повість, базувалася й базується на суворо реалістичному ґрунті з повнотою й достовірністю реалій і характерів, на гостроті конфліктів між духовним і бездуховністю, якщо вона спиралася на густу фактуру сучасного життя, на конфлікти, породжені сьогоденними умовами, – то українська вдається до засобів художньої умовності, проектуючи риси народного світосприймання, переважно фольклорного характеру, на день сьогоднішній. Це прагнення авторів опертися у своїх художніх пошуках на елементи народного світогляду говорить не про стилізацію, а про поглиблення характеру» (с. 154–155). І далі критик розглядає романи В. Земляка «Лебедина зграя» та «Зелені млини», В. Міняйла «Зорі й оселедці» та «На ясні зорі», повісті В. Дрозда «Семирозум» та «Ірій».

Дуже характерний для М. Ільницького погляд і акцент. Я гадаю, що не завжди і не про всі твори цього напрямку в українській літературі можна сказати, що вони дали нам «поглиблення характеру», але, зрештою, така точка зору цілком правомірна. Вже саме зіставлення орієнтованої на фольклор умовності зображення в українській літературі із строгим реалізмом прози

російської – плідне, бо, не заперечуючи жодного напрямку, воно увиразнює притаманні обом «плюси» і «мінуси».

У статті «Міра причетності героя» розгляд поем М. Бажана, П. Воронька, Б. Олійника, І. Драча та інших українських поетів ненав'язливо відтінюється роздумами про твори П. Антокольського, Г. Горбовського, білорусів В. Зуйонка, Я. Сіпакова. М. Ільницький не поспішає запопадливо ставити знак рівності між поемами, присвяченими навіть одній і тій самій події. Орієнтуючись на відповідність художнього твору життєвим проявам, він ніколи не ігнорує естетичної наповненості його. І тому, розглядаючи навіть дуже своєрідну річ, критик далекий від безоглядного захоплення. Навіть щодо цікавої поеми І. Драча «Дума про Вчителя» М. Ільницький вважає потрібним зауважити, що автор «не створював своєї художньої концепції, на якій можна було б розгорнути конфлікт. У поемі, по суті, утверджуються принципи, вже доведені життям» (с. 69). Важлива принциповість критика.

М. Ільницький був одним з перших, хто відзначив цікаву тенденцію до уведення в твори різних жанрів специфічної постаті «другого автора» – чи то хронографа-літописця, чи то оповідача. У статті «Хай відають нащадки», зіставляючи твори Ю. Марцинкявічюса, Ч. Айтматова, П. Загребельного, Р. Федорова, Ніни Бічуї, В. Земляка, В. Міняйла, В. Дрозда, В. Яворівського та інших письменників, критик доходить висновку, що ця спільна риса у різних літературах виникла «не як орнаментальна деталь, елемент удекорування повістей і романів, а як логічний результат пошуків таких засобів, які могли б розкрити повноту доби і водночас розкрити “присутність” у ній самого автора» (с. 213).

М. Ільницький не уніфікує різних творів за принципом композиційної спорідненості. Як завжди, він уважний до «конкретики». Але в даному разі його найбільше цікавлять риси спорідненості у різноманітних проявах художньої думки. Так, це те спільне, що виявляється в духовному житті всього радянського народу, визначає тенденцію до глибокого усвідомлення людини в історії і історії в людині. Критик пропонує читачеві своє прочитання ряду творів, присвячених давньому й не дуже давньому минулому народу. Він виходить із фактів літературного життя, але не просто йде за ними, а будує свою концепцію, зводячи всі нитки у фокусі перспективного спрямування розвитку літератури. Така концепція мусить мати свій потенціал енергії, достатній,

щоб збудити думку як читача, так і письменника, спрямувати її в найбільш перспективному, за уявленням критика, напрямі розвитку. Концепція М. Ільницького в літературі – це наголошення на актуально-дієвій силі художнього твору, на необхідності для письменника правдиво й художньо самобутньо осмислювати дійсність, це велика любов і повага до літератури, це віра в її могутню силу.

*Радянське літературознавство. – 1980. – № 3.*